

## **КОРЕНЯК О. Ю.**

**Кореняк Олена Юріївна**, завідувачка відділу українських народних музичних інструментів Музею театрального, музичного та кіномистецтва України (Київ, Україна).

**Olena Koreniak**, Museum of Theatre, Music and Cinema Arts of Ukraine, Head of the Department of Ukrainian folk music instruments (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3633-1525>

© Кореняк О. Ю., 2024.

### **КОНДАК БОГОМАТЕРІ «ВОЗБРАННОЙ ВОЄВОДИ» БОЛГАРСЬКОГО НАСПІВУ З РУКОПИСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ СПАДЩИНИ КІНЦЯ XVI — СЕРЕДИНИ XVII СТОЛІТЬ?**

### **KONDAK OF THE MOTHER OF GOD OF THE BULGARIAN CHANT FROM MANUSCRIPTS OF UKRAINE OF THE LATE 16<sup>TH</sup> — EARLY 17<sup>TH</sup> CENTURIES**

Монодичний піснеспів Богоматері «Возбранной Воєводѣ» — це гімн. Текст за жанровим визначенням — це кондак Богоматері, що виконується протягом Всенічної та Літургії, тобто під час найважливіших православних богослужінь.

Джерелознавчий аналіз змісту рукописних Ірмологіонів, здійснений на основі описів джерел у каталозі Ю. Ясиновського, дає підстави стверджувати, що кондак Богоматері «Возбранной Воєводѣ» болгарського наспіву часто трапляється у джерелах, що зберігаються в Україні й за кордоном. У джерелах українського та білоруського походження кінця XVI — середини XVII ст. піснеспів Богоматері «Возбранной Воєводѣ» зафіксований з атрибутивною назвою «болгарське» чи «по-болгарську» (таблиця 1).

Таблиця 1.

Піснеспів «Возбранной Воєводѣ» болгарського наспіву  
в нотолінійних Ірмологіонах кінця XVI — середини XVII ст.

| <b>№ за/п</b> | <b>№ у каталозі Ю. Ясинівського</b> | <b>Шифр</b>                               | <b>Датування</b>                  | <b>Місце зберігання</b>                                                               | <b>№ аркушів</b>   |
|---------------|-------------------------------------|-------------------------------------------|-----------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------|--------------------|
| 1.            | № 15.                               | 2 (ш-82)<br>№ 127202                      | Кінець XVI ст. — початок XVII ст. | Національна історична бібліотека України, м. Київ.                                    | Арк. 290 — 291 зв. |
| 2.            | № 17.                               | Q 17.                                     | 20–30-ті роки XVII ст.            | Національний музей, м. Львів.                                                         | Арк. 389.          |
| 3.            | № 19.                               | ДА 91 Л.                                  | Друга чверть XVII ст.             | Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (далі ІР НБУВ). | Арк. 122.          |
| 4.            | № 34.                               | Перетц 185.                               | Друга чверть XVII ст.             | Інститут російської літератури, м. Санкт-Петербург (далі ІРЛ).                        | Арк. 266.          |
| 5.            | № 37.                               | Ірмолой білоруського походження, 091/309/ | Друга чверть XVII ст.             | Державна бібліотека Білорусі, м. Мінськ (далі ДББ).                                   | Арк. 259.          |
| 6.            | № 39.                               | Акс. 2616.                                | Друга чверть XVII ст.             | Бібліотека Народова, м. Варшава.                                                      | Арк. 144.          |

| <b>№ за/п</b> | <b>№ у каталозі Ю. Ясиновського</b> | <b>Шифр</b>                                                         | <b>Датування</b>                                              | <b>Місце зберігання</b>                      | <b>№ аркушів</b> |
|---------------|-------------------------------------|---------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------|----------------------------------------------|------------------|
| 7.            | № 40.                               | Акс. 2788.                                                          | Друга чверть XVII ст.                                         | Бібліотека Народова, м. Варшава.             | Арк. 202.        |
| 8.            | № 44.                               | Акс. 2932.                                                          | 1631 р., піп Захарій Бруслевський.                            | Бібліотека Народова, м. Варшава.             | Арк. 130.        |
| 9.            | № 48.                               | Пог. 381.                                                           | 1645 р., Ісаакій Золочовський, ієромонах.                     | Російська Національна бібліотека (далі РНБ). | Арк. 14.         |
| 10.           | № 50.                               | Універс. 20 М.                                                      | Близько 1649 р.                                               | ІР НБУВ.                                     | Арк. 254 зв.     |
| 11.           | № 51.                               | Ірмолой білоруського походження, I, 3367. З Жировицького монастиря. | 1649 р.                                                       | ІР НБУВ.                                     | Арк. 334.        |
| 12.           | № 53.                               | F 58.                                                               | 1650 р. (?), Унівський монастир (?), ієромонах Феофілакт (?). | Національний музей, м. Львів.                | Арк. 6<br>1 зв.  |
| 13.           | № 54.                               | ДА П. 647.                                                          | Середина XVII ст.                                             | ІР НБУВ.                                     | Арк. 8<br>4 зв.  |

| <b>№ за/п</b> | <b>№ у каталозі Ю. Ясинівського</b> | <b>Шифр</b>          | <b>Датування</b>                                | <b>Місце зберігання</b>                                               | <b>№ аркушів</b> |
|---------------|-------------------------------------|----------------------|-------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------|------------------|
| 14.           | № 56.                               | Соф. 112/645 с.      | Середина XVII ст., Києво-Межигірський монастир. | ІР НБУВ.                                                              | Арк. 8<br>4 зв.  |
| 15.           | № 57.                               | Худ.-пром. № 788.    | Середина XVII ст.                               | ІР НБУВ.                                                              | Арк. 212 зв.     |
| 16.           | № 58.                               | Колегія Галагана 30. | Середина XVII ст.                               | ІР НБУВ.                                                              | Арк. 241.        |
| 17.           | № 60.                               | Кн. 2097.            | Середина XVII ст., [Києво-Софійський собор?].   | Києво-Печерський заповідник.                                          | Арк. 70 зв.      |
| 18.           | № 61.                               | НТШ 291.             | Середина XVII ст.                               | Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України (далі ЛНБ). | Арк. 22 зв.      |
| 19.           | № 62.                               | НД 116.              | Середина XVII ст.                               | ЛНБ.                                                                  | Арк. 22.         |
| 20.           | № 65.                               | БА 14.               | Середина XVII ст.                               | ЛНБ.                                                                  | Арк. 200 зв.     |
| 21.           | № 66.                               | Q 152.               | Середина XVII ст.                               | Національний музей, м. Львів.                                         | Арк. 131.        |
| 22.           | № 69.                               | Муз. 3053.           | Середина XVII ст.                               | Державна бібліотека Росії, м. Москва (далі ДБР).                      | Арк. 215 зв.     |

| <b>№ за/п</b> | <b>№ у каталозі Ю. Ясиновського</b> | <b>Шифр</b> | <b>Датування</b>  | <b>Місце зберігання</b>              | <b>№ аркушів</b> |
|---------------|-------------------------------------|-------------|-------------------|--------------------------------------|------------------|
| 23.           | № 72.                               | Перетц 101. | Середина XVII ст. | ІРЛІ.                                | Арк. 554.        |
| 24.           | № 75.                               | MS 2358. I. | Середина XVII ст. | Бібліотека Чарторийських, м. Краків. | Арк. 135 зв.     |

Мелодія піснеспіву «Возбранной Воеводѣ» із атрибуцією «болгарський» або «по болгарску» має яскраво виражений мажорний нахил. Мелізматичні розспіви створюють яскравий радісний музичний образ. За формою піснеспіву «Возбранной Воеводѣ» болгарського наспіву — це варіантно-рядкова композиція, де одна із мелодичних фраз тексту стає мелодичним стрижнем твору і набуває значення ритмоформули. Ця ритмоформула має характерний зачин із висхідним рухом і пунктирним ритмом, їй притаманна значна розспівність складів усередині — до двадцяти звуків на один склад. У структурі піснеспіву ритмоформула, варіюючись, повторюється п'ять разів протягом твору і ще один раз у завершальному співі «Алилуйя». Превалювання мажорного нахилу, висхідний рух з оспівувальними зворотами, а також пунктирний ритм створюють враження піднесеної радості у гімні Богоматері з атрибуцією «болгарський».

Піснеспів «Возбранной Воеводѣ» болгарського наспіву інколи записаний поряд із аналогічним кондаком із атрибутивною назвою «по руску», або взагалі без атрибутивної назви. Іноді обидва піснеспіви є в репертуарі рукописних джерел, однак їх атрибутивні назви не фіксуються. Друк обидвох піснеспівів без їх атрибутивних назв також характерний і для стародрукованих видань.

Світлий радісний колорит кондака Богоматері «Возбранной Воеводѣ» із атрибуцією «болгарський» є основною причиною популярності твору в богослужбовій практиці. Дані джерелознавчого аналізу показують, що піснеспів

трапляється в рукописних джерелах українського та білоруського походження кінця XVI — середини XVII ст. досить часто. Серед рукописних Ірмологіонів, у яких зафіксовано цей піснеспів, є три джерела монастирського походження — це рукопис білоруського походження із Жировицького монастиря (I, 3367), українські Ірмологіони з Унівського (F 58) та Києво-Межигірського монастирів (Соф. 112/645 с.). Згодом піснеспів «Возбранной Воєводѣ» зустрічається в змісті стародрукованих нотних видань як із зазначенням атрибуції «болгарський», або «по болгарску», так і без атрибутивної назви.

Одним із таких друкованих джерел є Ірмологіон із фондів Відділу музики Музею театрального, музичного та кіномистецтва України (№ 4868). Ця пам'ятка церковно-співацької культури видана 1794 р. у друкарні Почаївської Лаври і внесена до каталогів особливо цінних та рідкісних стародруків. Гравер видання — Йосиф Гочемський. Це третє видання нотного Ірмологіона в Почаївській друкарні, яке за змістом повторює попереднє видання 1775 р.<sup>1</sup> Піснеспів «Возбранной Воєводѣ» болгарського наспіву надрукований у Почаївському Ірмологіоні 1794 р. без збереження атрибутивної назви (арк. 203 зв. — 204 зв.).

Наявність обох піснеспівів «Возбранной Воєводѣ» в рукописній спадщині і стародрукованих джерелах свідчить про популярність кондака Богоматері в різних мелодичних версіях у богослужбовому репертуарі кінця XVI — середини XVII ст.

### Використана література

Ясиновський Ю. П. Українські та білоруські нотолінійні Ірмолої 16–18 століть. Каталог і кодикологічно-палеографічне дослідження / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів : Місіонер, 1996. 624 с.

---

<sup>1</sup> Висловлюємо вдячність директорці Музею книги і друкарства України — В. Г. Бочковській за наукову консультацію та здійснення повного опису музейного стародрукованого видання: (Наукова довідка № 77 від 10.02.2014. С. 1–2).